

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SØNDERJYSK MÅNEDSSKRIFT

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR SØNDERJYLLAND

ved W. Christiansen, Chr. Stenz og Inger Bjørn Svensson

INDHOLD:

Johan Redlef Volquardsen:

Stormfloden i februar 1825

Jens Holdt:

Kampen mellem det danske lægfolk og det tyske
præsteskab på Nordslesvigs provstisynoder

Bengt Holbek:

En politisk kattehistorie

Hary N. J. Petersen:

En sønderjysk dreng

Peter Frank:

»Hverdag og fest«

Boganmeldelse

Dansk folkelig mindefest for

ANSGAR

på 1100 årsdagen for hans død

De danske menigheder i Slesvig og Historisk Samfund for Sønderjylland, Sydslesvig afd., har indbudt biskop, dr. theol. *Henning Høirup*, Århus, og antikvar, mag. art. *Mogens Bencard*, Ribe, til at tale i Slesvig på Hiort Lorenzen-skolen, onsdag den 3. februar kl. 20.

Begge har lovet at komme.

Biskoppen er en lærd mand, som også evner det folkelige foredrag. Han vil tale om

ANSGAR, GRUNDTVIG OG VI

En vigtig historisk linje bliver trukket op til vor tid, så Ansgars værk bliver nærværende og kommer os ved.

Antikvaren har i den senere tid søgt efter det Ribe, som Ansgar kendte, den anden danske by, som han gæstede. Magister Bencards foredrag har titlen

EFTERSØGNINGEN AF ANSGARS RIBE

og han vil gøre rede for de særegne vanskeligheder, som knytter sig til dette spørgsmål.

Vel mødt i Slesvig!

Slesvig, den 9. januar 1965.

Hans Parmann

Poul Kürstein

Efter stormfloden 17. februar 1962, hvor omtrent fyrre kilometer diger på nordsiden af Ejdersted blev ramt af store ødelæggelser, viste det sig, at skaderne næsten alle steder skete på de steder, hvor man havde måttet udbedre digerne efter stormfloden 3.–4. februar 1825. Billedet er fra Tetenbøl kog; det er som de andre billeder til denne artikel fotograferet 23. februar og viser tydeligt, hvorledes hul ligger ved hul. Skaderne er mellem to og fire meter over daglig vandstand, og hullet i digets forside er delvis belagt med sandsække. (Foto: stadsingeniør E. A. Sørensen, Tønder. Udlånt af Statens Jordlovsudvalg, Tønder)

Stormfloden i februar 1825

Overdigegreven i Ejdersted, Johan R. Volquardsen, Tetenbøl, sammenligner de to store stormfloder i 1825 og 1962, som der er visse lighedspunkter imellem. Skønt Danmark i 1825 stadig var forarmet efter statsbankerotten i 1813, kom hjælpen hurtigt både fra private og fra det offentlige.

Den 16. februar 1962 oplevede vestkysten et katastrofalt højvande, og det er interessant at anstille sammenligninger med den sidste høje stormflod den 3.–4. februar 1825. Ingen af floderne var ledsaget af de største vindstyrker; i de hårdeste byer havde vi for tre år siden maximal vindstyrke 10–11 (Beaufort-skala). Flodens højde var i 1962 i Husum oppe på 5,21 m over p. n. n. (det vil sige »prøjsisk normal nul«), derimod blev der den 4. 2. 1825 ved Tønning kun mål 5,02 m over p. n. n., altså 0,19 m mindre, men her spiller bølgepløbet også en rolle, idet stormdybet fra nordvest holdt på Husum og Ejdersteds nordkyst, mens Tønning fik vinden fra landsiden.

I de forskellige beretninger om stormflodsnatten 1825 fra digeofficialerne til digegrevskabet hører vi fra alle hjørner om gennembrud, indendigsjordskred og grundbrydninger og ligeledes om den overraskelse, højvandet dengang udløste. Uden varsel steg det midt om natten pludselig så uhyre, at det oversvømmede digerne. Ved katastrofen i 1962 var vi allerede nogenlunde advaret derigennem, at de forudgående floder var højere end normalt. Allerede mandag den 12. febr. steg højvandet langt over sin ordinære højde, dog uden at volde nævneværdig skade. Fredag eftermiddag i samme uge, 3 dage før fuldmåne, begyndte stormen fra sydvest og forøgede de allerede i forvejen ophobede vandmasser med nye fra Den engelske Kanal. Dertil kom sent på eftermiddagen et stormdyb fra Island, som med stærke haglbyger hjalp med til at fuldende katastrofen og volde enorme digebrud og skader på en længde af 40 km på hele nordsiden af vor halvø.

Ser man på skadestederne, gør man den opdagelse, at omtrent alle opstod på de samme steder som i 1825. Særlig var jordskredene på indersiden sket på de punkter, hvor man efter floden fra 1825 havde foretaget udbedringer.

Dengang som nu måtte der ydes finansiel hjælp fra regeringen, og lensmand Peter Hamkens, Tating, som var digeforbundskommiteret for Vest-Ejdersted 1833–35, har givet interessante bidrag til Ejdersteds historie angående stormfloden 1825:

»I sognene Ording, St. Peter og Tating ligesom i Wattkog – undtagen det deri liggende gestland – stod i alt 8000 tønder land under vand. Man så overalt store kamnedstyrtninger – på sine steder fra 20–30 roder (1 r. = 4,83 m), også hvor diget ellers næsten intet havde lidt på ydersiden. Ved Tønning blev den store sluse snart revet bort. Byen var oversvømmet, men endnu løb vandet bort i sejlrenden (»Bootfahrt«). I Harblek-kogen ved Oldensworth var diget også gennembrudt. I Ylvesbøl, Vesterhever, Velt og Vollerwiek var det nær ved det.«

Der blev straks arbejdet med digerne rundt om Ejdersted, og de blev atter nogenlunde befæstet og sikret med bolværker ved jord og græstørv på de værste steder.

Så stor ulykken også var – thi skaden var stor med kvægtab og ødelæggelse af huse og bohave – så stærk var også den almene medlidenhed hos dem, der var blevet skånet for denne nødstilstand. Levnedsmidler, tøj og rede penge blev samlet, og dermed blev de ulykkelige styrket og hjulpet.

Om sommeren blev også uhyre meget digearbejde tilendebragt. Ca. 500 roder nyt dige blev anlagt ved Nørre- og Sønderhøft ved St. Peter; endvidere lavede man overalt en betydelig forstærkning og almindelig restaurering af digerne. Man udførte arbejderne billigt. Mange fremmede fra gæsten var her, og næsten enhver herboende landmand tog del heri. Om-

Det er ikke alene digernes forside, der angribes af havet. Også bagsiden ind mod kogen udsættes for overlast, så den skrider ud og ligefrem ligger nede i engen. Nogle steder kan man finde en flere meter høj lodret væg i diget, hvor sådanne udskridninger har fundet sted. Årsagen til disse udskridninger ligger ikke helt klar – den enkle, at det er bølgerne, der vasker over kronen og skyller ned ad digets bagside, modsiges af det faktum, at digekronen ikke altid er ødelagt de pågældende steder. Billedet er fra Vesterhøver kog og viser en foreløbig udbedring af et hul på digets bagside. (Foto: stadsingeniør E. A. Sørensen, Tønder. Udlånt fra Statens Jordlovsudvalg, Tønder)

kostningerne beløb sig i alt for hele digeforbundet til godt 200.000 rigsdaler; det svarer for hver tønde land i dette digeforbundsdistrikt til 6 mark og 7 skilling.

»Ved vor gode regerings formidling forenede alle sig om skadeserstatning, hvorom officialerne med regeringens bifald allerede i maj havde indgivet beretning. I vort sogn blev der for tab af vinterkorn, af får osv. udbetalt medlemmerne af stallerskabet en godtgørelse på 8.572 rigsbankdaler i Tønning, som fordeltes i forhold til den enkeltes andel i skaden. Forinden i september var der en overretskommission i landet, som efter hvert sogns officialers besigtigelse optog mundtlig beretning om hver skadelidts forhold og trang og derefter erstattede enhver den hele eller en del af hans skade. De, der havde lidt den største skade, fik 200 til 600 rigsbankdaler, i andre sogne, hvor huse var ødelagte, endnu mere.

Efter at et bønsskrift om eftergivelse af de kongelige afgifter og skatter allerede inden maj var blevet indgivet af de herværende interessenter, fik vi i august, lige efter at vor allernådigste konge havde taget de landstrækninger i øjesyn, der havde været oversvømmet, befaling til at indgive en

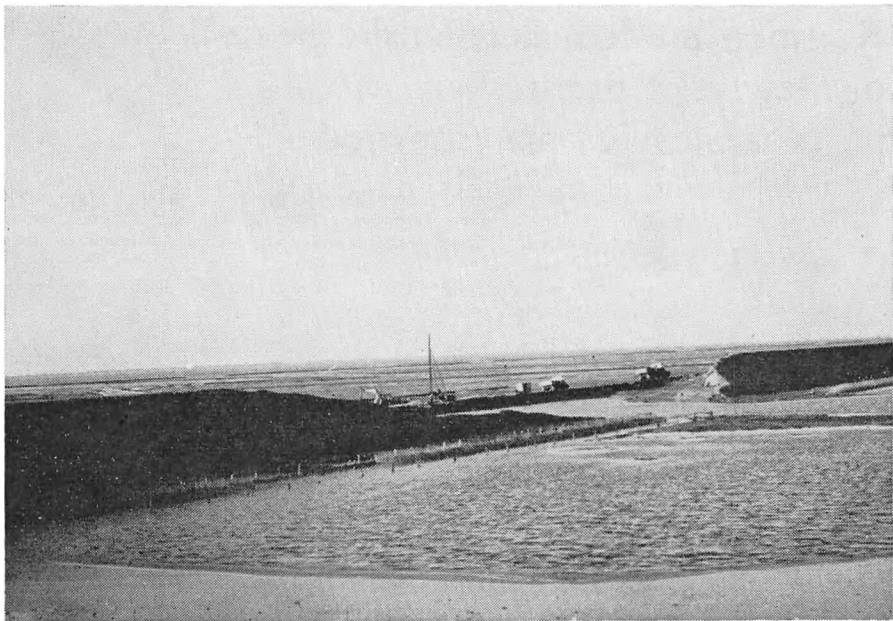
første beretning om vore landstrækningers ødelæggelse, hvorefter – når denne beretning var indgivet til rentekammeret efter de os meddelte forskrifter med de forlangte attester – de kongelige afgifter og skatter for 1825 enten helt eller delvis skulle eftergives.

I denne sommer rejste Hans Majestæt Frederik VI i begyndelsen af juli måned igennem landet for overalt at se den store stormflods ødelæggelser og overbevise sig om sine undersåtters sørgelige forhold. Han kom til landsdelen fra Frederiksstad, rejste over Oldenswort, Tetenbøl ad Nørre-vejen til Marne, gennem byen over Thulendorf og Otteresing til Nørre-høft, hvor han steg af og tog digningen i øjesyn, idet han spurgte om alt. Herfra gik det til St. Peter, hvor der blev spist frokost i Hans Jess's hus; så gik det videre til Sønderhøft, hvor han steg af ved gennembruddet; her opholdt han sig temmelig længe og forhørte sig om alt, hvad der var forefaldet. Derfra gik det langs yderdiget til Tønning, hvor det behagede ham at blive om natten. Dagen derpå gik turen gennem Tetenbøl, Østerhever, på diget rundt om Vesterhever og så til Garding, hvor han indtog en frokost i rådmand Jessens hus, og derfra ud om Ylvesbøl til Husum. I hans følge var også nogle højststående personer, som også rejste i kareter, forspændt heste fra landsdelen, fire eller seks for hver vogn. Til kongens karet havde den østlige del leveret seks brune, den vestlige del seks sorte heste, som skiftedes ved denne rejse.

Der var også oprettet en garde fra landsdelen på fyrre ryttere, som ledsagede Hans Majestæt gennem landet. Overalt, hvor Hans Majestæt kom frem, blev der ringet med klokkerne; vi havde også rejst æresporte ved Østerende og ved Peter Hems's hus. Ved den første havde mange beboere samlet sig; flere holdt til hest og udbragte Vor Allernådigste et højt, tre-foldigt hurra, hvilket han velvilligt tog imod ved at tage hatten af og ved en nedladende hilsen fra sin stol.«

Noget lignende ved sognekroniken fra Vesterhever også at berette: »Den 28. juni 1825 havde landsdelen den glæde at se sin allernådigste landsfader og konge Hans Majestæt Frederik VI i sin midte. Den 27. juni indtraf Hans Majestæt i Frederiksstad med et lille følge bestående af Hans Excellence herr generaladjutant von Bülow, Hans Excellence herr overhofmarskal Hauch og en overvejnspektør, for den 28. at fortsætte sin rejse gennem Ejdersted,« som det ovenfor er beskrevet. Denne dags aften indtraf han i Tønning under befolkningens jubel, modtaget af byens magistrat og hele landsdelens gejstlighed. Om aftenen var byen festlig oplyst, og en glædesdrukken mængde bølgede – som det hedder – gennem alle gader. – »Evigtforglemmelige vil disse dage blive bevaret i historiens årbøger og i de tro undersåtters hjerter. Hil landsfaderen!«

I juli 1826 rejste Hans kongelige Højhed Prins Christian Frederik (den senere konge Christian VIII) her igennem. Han kom fra Ditmarsken og

Diget, der skærmede Ullesbøl kog lige sydvest for Husum, forsvandt på en strækning af 200 meter, og hele kogen blev sat under vand. Kogen var udstykket, og syv nye ejendomme forsvandt delvis i bølgerne. Alle dyr med undtagelse af de voksne kreaturer druknede. Udbedringen af diget er allerede i fuld gang den 23. februar, hvor billedet er taget med den oversvømmede kog i forgrunden. Civilingeniør Th. Claudi Westh, Statens Jordlovsudvalg, Tønder, der den dag besøgte de skete skader i Sydslesvig, mener, at man for at undgå lignende katastrofer i fremtiden herhjemme blandt andet dels bør gøre digerne ca. en meter højere, dels bør aflade digernes bagside, så digeudskridninger forhindres. (Foto: stadsingeniør E. A. Sørensen, Tønder. Udlånt fra Statens Jordlovsudvalg, Tønder)

overnattede i Tønning; kørte næste dag langs Ejderdiget til St. Peter for over Ording at komme til Garding og blive her. Han blev befordret med heste fra landsdelen og red på tilbagereisen ledsaget af landsdelens garde fra Tating til Husum. Hvor han kom frem, ringede klokkerne, og ovationer bragtes ham.

Med slutningen af november kom det glædelige budskab, at 5.412 rigsbankdaler og 37 mark, efter det givne reskript i beskattningen for 1825 nu var eftergivet sognet Tatings beboere. Der blev også indgivet beretning og bøn om eftergivelse af skatten for dette år. Lige efter nytår blev et bidrag til forbedring af kvægbestanden efterbetalt nogle beboere, til hvis skade der endnu ikke var taget hensyn.

Skatten for 1826 blev siden eftergivet med et beløb på 1184 rbdl.«

Landet kom sig lidt efter lidt efter de voldte skader, men mangt et stærkt tilsandet stykke land havde dog lidt et varigt værditab.

Johan Redlef Volquardsen.

Kampen mellem det danske lægfolk og det tyske præsteskab på Nordslesvigs provstisynoder

Nordslesvigs danske lægfolk hævdede på synodernes kirkelige front ufortrødent den danske befolknings menneskeret og førte sejren hjem i denne danske kulturkamp overfor præsteskabets – som helhed – haltende og undvigende holdning.

Provst emer., dr. theol. Jens Holdt, Askov, fortæller – med synode beretningerne som kilde – om denne kamp.

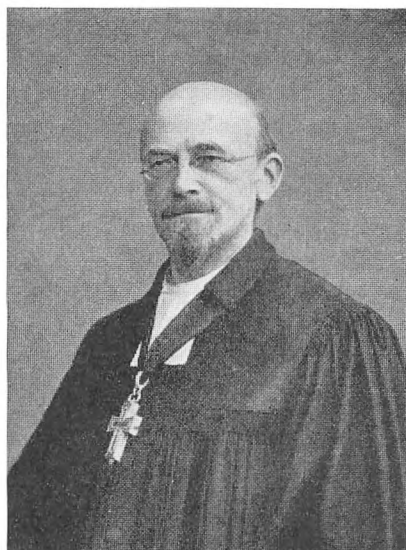
Da den berygtede sproganordning af 18/12 1888, som udelukkede det danske modersmål fra det dansk-talende Nordslesvigs landsbyskoler, var trådt i kraft den 1/4 1889, fremkaldte denne bevidste fortyskningsforanstaltning en ihærdig kamp på Nordslesvigs fem provstisynoder mellem de læge danske medlemmer og det tyske præsteskab. Skoleinstruksen af 1878 med indførelse af den halve undervisning på tysk havde som bekendt fremkaldt stiftelsen af Sprogforeningen i 1880, medens den nye anordning nu i 1892 førte til dannelsen af Skoleforeningen. Den danske befolkning var blevet klar over, at den tyske stat tilstræbte det danske sprogs langsomme død i det erobrede grænseland – som allerede i nogen grad var sket i Sydslesvig. Man hævdede da åbent, at den manglende undervisning i modersmålet og presset til sprogskifte bragte det opvoksende slægtled i »sjælefare«, som det læge synodemedlem Jørgen Iversen, Svejrup, udtalte det på Åbenrå provstisynode i 1893, mens præsteskabet bevarede pinlig tavshed. Staten krænkede med sin skolepolitik en almen menneske- og folkeret.

Der fremsattes da på hver sommers provstisynode det meget omtalte sprogandragende om to ugentlige danske sprogtimer – som underbygning af den endnu tilståede frivillige danske religionsundervisning på fire timer ved siden af to tyske, – og om de unges deltagelse i den danske gudstjeneste. Og der henstilledes til præsterne, at de som befolkningens beskikkede sjælesørgere af kirkelige og menneskelige grunde burde støtte dette danske andragende, selvom det ikke var velset af myndighederne.

Nyere tyske arkivforskninger har godtgjort, at det var præsteskabets egen førstemand, biskop Kaftan, der som skoleråd ved regeringen i Slesvig havde udarbejdet omtalte sproganordning, ganske vist med bibeholdelse af to danske sprogtimer for de børn, hvis hjem måtte ønske dem. Men centralregeringen i Berlin havde uden videre strøget disse to timer og stødt så dermed på den danske befolknings seje modstand.

Kaftan og hans præster kom herved ud i en pinlig samvittighedskonflikt, om de skulle støtte deres menigheders overvejende danske hjem eller deres germaniserende myndigheder. De nåede aldrig til et fast standpunkt i dette ømtålelige spørgsmål, men blev ved at halte til begge sider. De indså godt

Biskop Theodor Kaftan, 1847–1932, født i Løjt præstegård, dansk andenpræst i Åbenrå 1873, skoleråd ved regeringen på Gottorp 1880, provst i Tønder 1884, generalsuperintendent for Slesvig 1886–1917. Han var de nordslesvigske præsters kloge vejleder og de ham ærbødigt hengivne. Der fortælles, at han engang gik med en nordslesvigske præst på Skamlingsbanken og da udbød: Jeg ser efter et monument for sproganordningens ophavsmand, thi han fortjener en plads blandt dem, der har fremmet det danske sprog.

nok det danske kravs åndelige ret og myndighedernes uforstand. I 1894 sendte de en deputation til Berlin – på 77 af ca. 100 præsters vegne – med provst L. Reuter, Broager, som ordfører, efter at Kaftan havde undslået sig. Redaktør Jens Jessen, »Flensborg Avis«, skrev i den anledning sin bidende leder »Hjorden uden hyrde«. Berlin afslog pure. Anordningen kunne ikke ændres. Og præsterne føjede sig embedslydigt og hævdede, at de nu havde gjort, hvad de formåede, og at det nu var regeringen, som havde ansvaret for forholdene. Selv måtte man enten adlyde eller miste sit embede. Men i virkeligheden havde de samme sigte som regeringen, blot på en lempeligere og langsommere måde.

Da imidlertid modstanden fra den danske befolkning, ihærdigt støttet af den danske presse, ikke ophørte, hjalp man sig – skinhelligt – med at sige, at kravet nu var et politisk og ikke et kirkeligt. Men i 1906 gik 69 præster – tvunget af forholdene – påny ind for en henvendelse, denne gang til regeringen i Slesvig, dog atter uden noget resultat.

Sideløbende var det samme andragende blevet fremført hvert tredje år på landssynoden i Rendsborg. I 1891 af H. Lassen, Lysabild, støttet af provsterne N. Schmidt, Svenstrup, og P. Kier, Tønder, og af biskop Kaftan. Men regeringens repræsentant afviste og sagde åbent, at der med sproganordningen tilsigtedes et sprogskifte. I 1894 stillede andragendet af grev H. Schack, Schackenborg, og støttedes af præsterne Wolf, Varnæs, og Claussen, Dybbøl, og lægmanden H. Nissen, Vibøge. I 1897 var det atter Schack, denne gang anbefalet af den kendte pastor Paulsen, Kropp. I 1900 fremførtes det uden debat, i 1903 af pastor Hansen, Dybbøl, i 1906 af

fhv. lærer Jakobsen, Broager, i 1909 af præsterne Zerlang, Gram, og Hansen, i 1912 af de samme (som jo var dansksindede), og dernæst af den tyske præst og forstander for præsteseminariet i Gl. Haderslev H. S. Prahl. Om den sidstes tale skrev »Flensborg Avis«, at den var »som støbt i malm«. På baggrund af den danske politiske fremgang ved valgene havde man nu for alvor indset den skæbnesvangre fejltagelse i 1888, men nu for sent. Afstemningen viste denne gang 42 stemmer mod 40 for afvisning.

Så kom krigen i 1914 og Nordslesvigs tilbagevenden til moderlandet i 1920. Den menneskeretsstridige magtpolitik led sit fortjente nederlag. Ånd og ret og frihed sejrede.

Det kan formentlig have sin historiske interesse – med grundlag i synodeberetningerne med protokoller – at se, hvordan kampen formede sig de enkelte steder og hvem der førte ordet på begge sider. – Også de danske frimenigheder og konfirmationsforberedelsen indgik lejlighedsvis i forhandlingerne.

Vi begynder med provstisynoden i *Tørninglen*, der fra 1879 til 1892 holdtes i Gram kirke, men så – nok af hensyn til de ofte livlige diskussioner – henlagdes til Gram slotskro. Provsterne, som førte forsedet, var A. Andresen, Bevtoft (–1885), C. Jensen, Nustrup (–1892), N. Gottfriedsen, Nustrup (–1913), N. Schmidt, Rødding (–1919). De læge medlemmer, 2 for hver præst, var vist alle danske. Som deres ordførere optrådte Rasmus Hansen, Kastrup, H. Thomsen, Roost, I. Møller, Rødding, L. Jakobsen, Brøns, P. Timmermann, Skærbæk, J. Gram, Nustrup, Ankersen, Gabøl, Schmidt, Glasergård, o. a. Blandt præsterne var J. Schmidt, Vodder, og C. Matthiesen, Rødding, ivrige deltagere i diskussionen. De søgte også at mildne de læge medlemmers andragender. Men det blev alligevel hver gang disses resolution, som blev vedtaget med overvældende flertal, til dels også med præsternes stemmer.

Konsistoriet i Kiel så sig i forbindelse med sprogandragendet foranlediget til at udstede et reskript af 17/8 1895, at det »ikke var beføjet til at træffe anordninger i almueskolen«. Dermed mente man så fra Kiel at have klaret sin stilling i sprogsagen. Hertil bemærkede Rs. Hansen på synoden i 1896 – i forbindelse med et præsteforedrag om hedningemissionen –, »at det vel var godt at fremme hedningemissionen, men at vi også havde en mission herhjemme, nemlig at hjælpe med til, at børnene ret lærte deres modersmål og fik en fyldestgørende dansk religionsundervisning.« En længere, ret livlig diskussion fulgte.

Da afslaget efter præsternes henvendelse i 1906 kom frem på synoden i 1907, at sprogreskriptet er »en kendsgerning, der ikke mere vil erfare nogen ændring«, vedtoges med alle stemmer mod 3 til protokollen: »Vi beklager på kirkens og det religiøse livs vegne dybt, at de 69 præsters ind-

Gårdejer Rasmus Hansen, Kastrup, Gram sogn, 1828–1909. 1859 fra Fyn til Sønderjylland, 1888 medlem af Tørninglen provstisynode og synodaludvalg, påvirket af P. L. Skræppenborg og pastor H. Sveistrup, Rødding. Han var veltalende og i stand til ikke uden lunc at kunne tolke en forsamlings sindelag og følelse, derfor blev han ofte den selvskrevne ordfører ved lejligheder, hvor tyske misgreb skulle påtales og danske rettigheder hævdes, skriver H. P. Sørensen i »Træk af Gram sogns historie«, 1963.

stilling til den kgl. overpræsident ikke er taget til følge«. – Til det fornyede andragende stillede pastor Matthiesen følgende ændringsforslag: »Tørninglen provstisynode beder i tillid til det kgl. konsistorium, på rette sted og i rette tid at arbejde hen til, at der i provstiets folkeskoler, hvor der gives religionsundervisning på dansk, indføres 2 ugentlige danske sprogtimer indenfor den normale skoletid for alle de børn, hvis forældre måtte ønske sådan undervisning«. – Blev vedtaget mod 2 stemmer og 1 blank.

I 1909 foreslår pastor Schmidt til et nyt andragende: »Synoden tager med tak imod konsistoriets svar, men beder, at deltagelsen i den udvidede (danske) religionsundervisning ikke gøres afhængig af nogen myndigheds skøn, men af de pågældende forældres ønske«. I 1915 undlod man – efter forbud fra generalkommandoen – at fremsætte andragendet, men i 1917 kom det igen.

Præsternes voksende bekymring gjaldt tillige den grundtvigske frimenighedsbevægelses støtte vækst ud fra centrene i Rødding, Bovlund og Skærbæk. Denne frikirkebevægelse, som jo må ses som en direkte anklage mod præsternes tyske holdning, kom da også jævnligt på tale og figurerede i præsternes årlige indberetninger. Statskirkens præster afviste bestemt frimenighederne som sekteriske separatister, men indså også, at myndighedernes umenneskelige behandling af dem virkede modsat det tilsigtede. Det gjaldt især begravelser af frimenighedsmedlemmer på sognekirkegår-

dene. Et konsistorialreskript af 10/3 1896 havde bestemt, at frimenighederne ikke måtte anlægge egne kirkegårde, og at deres medlemmer skulle begraves i stilhed uden klokkeringning, tale og bøn ved graven. (Følget bad da et stille fadervor, et uforglemmeligt indtryk).

I 1911 stillede I. Møller da følgende forslag: »Provstisynoden beder konsistoriet om at ophæve reskript af 10/3 1896 og at give kirkeforstanderskaberne i provstiet ret til at lade grundtvigianske frimenighedspræster foretage begravelser på kirkegårdene under samtidig klokkeringning, da der fra myndighedernes side nægtes de grundtvigianske frimenigheder til-ladelse til at anlægge egne kirkegårde«. – Blev vedtaget med næsten alle stemmer, uden at myndighederne dog ændrede noget.

Samme år holdt den unge pastor J. Hansen, Branderup, siden Hostrup, der var degnesøn fra Moltrup, og som havde sluttet sig til Indre Mission, på den såkaldte gejstlige synode ved afslutningen af biskop Kaftans visitats i provstiet et bemærkelsesværdigt foredrag. Det tør vist siges at dække præsternes almindelige indstilling. Dets »teser« skal kort gengives her i oversættelse:

»Hvilken opgave stiller frimenighedsbevægelsen til de landskirkelige præster? Principielt må vi holde på landskirkens forret og fortrin overfor frikirken og overbevist kunne gå ind herfor. Landskirkens præster har da den opgave, at hjælpe med til også i praksis at fæstne landskirken yderligere, at bekæmpe frimenighedsbevægelsen med de rette våben, inddæmme den og forebygge dens videre vækst.

Hvordan sker det? Vi skulle dér, hvor modstanderen har sine svagheder, gerne have vor styrke. Hans svagheder ligger – til held for landskirken – på det religiøse område. Guds ord er hos frimenigheden ikke det centrale. Kristendommen kommer faktisk efter det nationale. Sakramenterne er overvurderede, bibelen ikke husbog, den menneskelige natur for optimistisk bedømt. Prædikenen sigter ikke mod vækkelse og omvendelse som det grundlæggende. Derfor mangler også den åndelige forudsætning for ret sjælepleje.

Men modstanderen har også sin styrke: Frimenigheden søger at vinde ungdommen, og dermed fremtiden, den plejer fællesskabet og agter modersmålet højt. Frimenighedens præster deler det nationale sindelag med deres tilhørere. Landskirkens præster må da i det mindste kunne føle med deres anderledessindede menighedsmedlemmer og ikke ringeagte ét af deres dyreste jordiske goder, endsige da hjælpe med til at udrydde det. De må bedømme det nationale ud fra Guds ord. Frimenigheden virker tillige for folkelig oplysning. Vi må ikke være afvisende overfor oplysning. Skulle vi måske tale i forsamlingshusene?

Frimenighedsmedlemmerne kan føle sig som martyrer. Vi burde afskære

dem berettigelsen hertil og derfor tilstå dem klokkeringning og egne kirkegårde.

Frimenigheden har frihed til at tale og virke overalt. Heroverfor burde vi tilstræbe delvis opløsning af sognetvangen. Den præst, der ikke tillader fremmede talere [fra Indre Mission], som menighedsmedlemmerne vil høre, vil se frimenighedstalerne rykke ind, som man ikke kan hindre.

I det lange løb vil det samfund bestå, som mest bygger på Guds ord. Det kan landskirken lettere end frimenigheden. Ville nemlig frimenighedspræsterne klart og energisk bygge på Guds ord, ville deres menighedsmedlemmer enten ikke være med mere – eller også ville forskellen fra landskirken efter indtrådte omvendelser i det væsentlige bortfalde, da det nationale så ikke mere kunne beholde sin dominerende stilling.«

Så vidt den tyske landskirkepræst, her af indremissionsk støbning. Man søgte således at underkende og eliminere det dansk-nationales berettigelse.

Presset fra myndighederne og lærerne på hjemmene til at lade deres børn kun få tysk religionsundervisning, hvor da kun de bevidst danske og uafhængige hjem holdt stand, medførte, at disse tysk underviste børn også skulle have tysk konfirmandundervisning og konfirmation. Langt de fleste præster indså det meningsløse heri og hjalp sig, som de nu var indstillede, f. eks. ved at give lidt sprokundervisning i konfirmandtimerne og at konfirmere på dansk, hvor hjemmene bad om det.

Også her greb de danske synodemedlemmer ind. P. Timmermann stillede i 1905 andragende om, »at dansktalende børn med tysk religionsundervisning må få dansk konfirmandundervisning«. Livlig debat. Vedtaget med stort flertal. Konsistoriet svarede, at tyskunderviste børn skal have tysk konfirmationsforberedelse, men kan konfirmeres på dansk, hvis forældrene ønsker det.

Provstisynoden i *Nord-Tønder* provsti holdtes i seminariets festsal i Tønder. Provsterne var C. Carstens (–1884), Th. Kaftan (–1886), P. Kier (–1910), W. Steffen (–1920). Blandt de danske læge medlemmer var det især grev Schack, en enkelt gang Jensen, Lovrup, som var ordfører, medens Knud Hansen, Ballum, var dansk protokolfører til sin død i 1904. Synoden omfattede også otte sogne med tysk kirkesprog syd for Tønder, deriblandt hele øen Sild. Disse søgte allerede i 1882 at blive lagt ind under Syd-Tønder provsti i Læk. Men konsistoriet afslog, vel nok af politiske grunde, idet medlemmerne herfra jo gav et betydeligt tysk indslag i synodens sammensætning. I Tønder blev der da heller aldrig fremsat noget dansk sprogandragende. Kun en spagfærdig forespørgsel kom i 1890 fra Brede kirkeforstanderskab, »om det ville være opportunt at indsende et andragende til synoden, gående ud på at overdrage synodaludvalget at bede generalsuperintendent dr. Kaftan direkte hos kongen at henstille, at

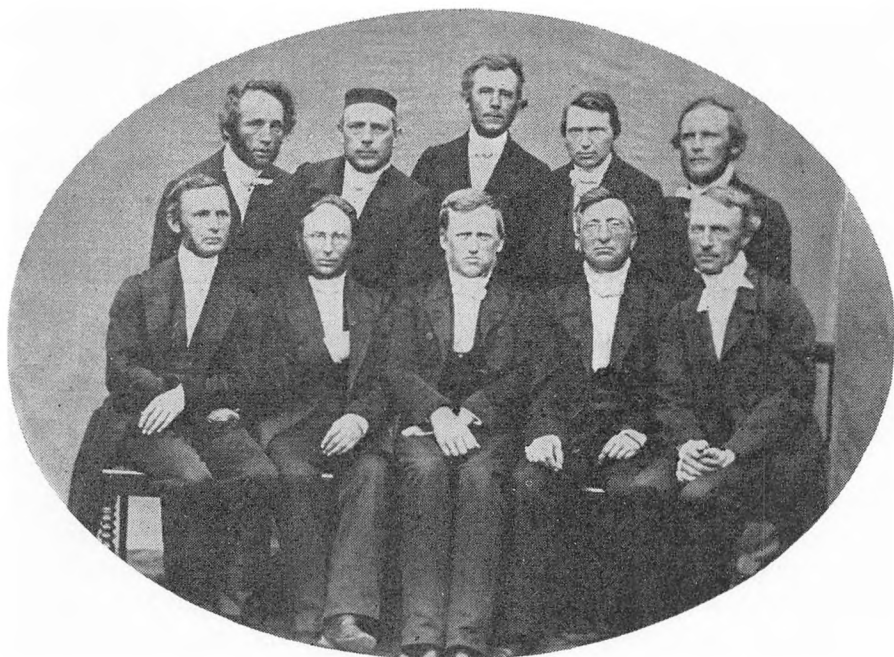
de menigheder, som har dansk kirkesprog, måtte beholde et minimum af dansk sprogundervisning«. Svaret lød naturligvis, »at det ikke ville være opportunt at indbringe denne sag for synoden«.

Og så skete der ikke mere i Tønder, hvor forhandlingerne i øvrigt var mere fredelige end på de andre synoder. I 1903 forespurgte Jensen, »med hvilken ret grundtvigianerne betegnedes som sekt, da de dog holdt fast ved den evangelisk-lutherske lære«. – Provsten svarede, »at grundtvigianismen faktisk har separeret sig fra landskirken og ikke underordner sig dens myndigheder, ikke modtager nogen ordination fra landskirken og altså, anderledes end i Danmark, faktisk her hos os er en sekt.«

I *Haderslev* samledes man i latinskolens festsal. Provsterne var C. Müller (–1890), F. Petersen (–1913), C. Petersen (–20). Blandt de læge medlemmer var ordførerne Ph. Møller, Jegerup, Mussmann, »Mariasminde«, E. Skau, Sommersted, Michaelsen, Kastvrå, Schultz, Lerte, Sabroe, Haderslev, fra tysk side seminarirektor Castens. Sprogandragendet kom hver gang på dagsordenen, blev livligt debatteret fra begge sider og vedtaget med stort flertal. Provst F. Petersen var en ivrig deltager i diskussionen. Han afviste andragendet stærkt som politisk. Præsterne havde gjort, hvad de kunne. Hans samvittighed var ren. Med tak kunne man ikke regne. Den kendte pastor Nic. C. Nielsen, Sommersted, gik fra begyndelsen ind for de danske sprogtimer.

I 1907 udtalte pastor H. Tonnesen, Hoptrup: »Vi har med vor bøn om to danske sprogtimer henvendt os til hr. overpræsidenten ud fra eget frit initiativ, uden at være opfordret dertil af nogen som helst. Afslaget, vi har fået, har vi med henblik på vor landskirke, som vi vil tjene, beklaget dybt, og det ikke alene for indholdets, men også for formens skyld, i hvilken det var klædt. I vor indstilling har derved intet ændret sig. Vi oprettholder vor – til dels på erfaring i embedet gennem mange år grundede – overbevisning, at for opdragelsen til levende og forståelsesfuld deltagelse i det kirkelige liv er ungdommens undervisning i kirkesproget et uomgængeligt krav, og videre, at – eftersom denne grundsætnings rigtighed ikke bestrides af nogen for området med tysk kirkesprog – dens tilladelse også må udstrækkes til det danske kirkesprogs område. Provstisynoden beder derfor tillidsfuldt det kgl. konsistorium på passende sted og til passende tid at ville arbejde hen til, at der i de af provstiets skoler, i hvilke der gives dansk religionsundervisning, gives to danske sprogtimer indenfor den normale skoletid«. (Jfr. Tørninglen). Vedtaget med 46 stemmer af 67.

For at styrke den tyske fløj i synoden foreslog provsten i 1909 en ny fordeling af medlemmerne, så byen Haderslevs antal øgedes og landsognees mindskedes tilsvarende. Det medførte en skarp protest fra dansk side med Sabroe som ordfører. 31 medlemmer forlod derefter salen. I 1911, da

DE TI VAR PRÆSTER FRA ÅBENRÅ PROVSTI

I sidste nummer af Sønderjysk Månedsskrift bad vi om vore læseseres hjælp til identificering af ti ukendte mænd. Vi fik omgående og udførlige oplysninger fra flere sider og siger mange tak for brevene, hvis sammenlagte meddelelser har givet følgende resultat:

Stående fra venstre: Hovedpræst i Løjt Jonas Olsen (broder til Regine Olsen, hvis navn er kendt fra forlovelsen med Søren Kierkegaard), sognepræst i Øster Løgum Otto Binzer, sognepræst i Felsted Mourits Mørk Hansen, diakon i Åbenrå Andreas P. M. Leth og sognepræst i Bedsted Christian F. A. Ishøj.

De siddende er, ligeledes fra venstre: Sognepræst i Ensted Christian M. J. Poulsen, sognepræst i Hellevad-Egvad Daniel C. E. Luplau, diaconus i Løjt Fred. Suhm Kinch, sognepræst i Varnæs Henrik Roth og sognepræst i Kliplev Henrik A. Bay.

Det er altså Åbenrå Provstis national-liberale præster. Om tidspunktet for fotograferingen siger vore sagskyndige hjemmelmænd, at billedet må være taget mellem 1859, det år, hvor pastor Luplau kom til Hellevad, og 1862, da pastor Ishøj blev forflyttet, måske under en vakance i præstembedet 1860-61 i Hjordkær.

konsistoriets godkendelse forelå, protesterede Sabroe igen sammen med Michaelsen. Man forlod igen salen, efter at provsten havde afvist oplæsning af en skriftlig erklæring. Og man ville foreløbig ikke deltage i møderne. Men konsistoriet fastholdt i 1913 den nye fordeling. Provsten søgte i øvrigt at afskære forhandlinger i sprog-, frimenigheds- og konfirmandundervisningssagerne.

Åbenrå provstisynode holdtes i Kolosseum på Storetorv. Som ledere fungerede provsterne F. Göttig (-1892), L. Reuter (-1908), H. Bade (-1920).

Fra de danske lægfolk var det trekløveret N. Callesen, Lerskov, R. Clausen, Smedager, og J. Iversen, Svejrup, som skiftedes til at føre sprogandragendet frem. Det blev hver gang vedtaget – efter forudgående bevægede debatter. I 1892 nævnte Callesen, »at i skolen kom undertiden religionsundervisningen til kort, da de to tyske religionstimer ofte sank ned til blotte sprogtimer«. Han bad præsterne henlede regeringens særlige opmærksomhed på disse forhold. Amtsforsander Jep Hinrichsen, Ø. Terp, protesterede imod, at det foreliggende spørgsmål skulle drøftes oftere på synoden, da det var af politisk natur. Hr. Callesen, Leerschau, tilbageviste, at dette spørgsmål skulle være politisk. Børnenes religiøse opdragelse var ingen politisk sag. Hr. provsten mindede om, at de forhold, i hvilke dette spørgsmål havde sin oprindelse, havde en lang og smertelig historie, som langt fra var afsluttet.

I 1894, da Callesen fik vedtaget synodens »beklagelse af, at hr. ministeren havde afslået den af et antal nordslesvigske gejstlige indgivne henstilling vedrørende indførelse af to danske sprogtimer«, gik Hinrichsen sammen med kredsskoleinspektør Mosehuus atter imod og »udtalte sin beklagelse over, at synoderne i Nordslesvig skulle være skueplads for politiske spørgsmål som sprogsagen«. Callesen svarede kort og rammende med at »beklage J. Hinrichsens politiske tale«. –

Pastor J. Tonnesen, Hellevad, stillede i 1911 andragende til konsistoriet om at ophæve anordningen af 10/3 1896 vedrørende frimenighederne. –

Synoden i *Sønderborg* holdtes i rådhusalen, ledet af provsterne N. Schmidt (–1886), L. Reuter (–1903), O. Valentiner (–1918). Blandt lægmændene var der et meget stort antal, som tog ordet – måske i forbindelse med alsisk lethed i det stykke. Det kom til meget livlige diskussioner, hvori også mange præster deltog. Jeg nævner Knudsen, Lysholm, Hanssen, Nørremølle, Lassen, Lysabild, Kaad, Mintebjerg, Bladt, »Tandsgård«, Hansen, Løjtertoft, Nielsen, Mjang, Christensen, Asserballe. I 1897 stillede Nielsen sprogandragendet. Provst Reuter svarede, at regeringen havde givet bestemt afslag. Der var nu kun eet af to at gøre, enten være øvrigheden lydige eller også fratræde embedet og dermed ansvaret. Han henstillede derfor, at tage andragendet tilbage. Men Nielsen henviste til, at polakkerne havde fået tilstået ret til undervisning i modersmålet. Der måtte da være »lige ret for alle. En fyldigere undervisning i modersmålet ville være en sand velsignelse for menigheds- og familielivet«. Hansen støttede og udtalte, at det gik tilbage med det kirkelige liv. Pastor Valentiner, Sønderborg, [den senere provst] hævdede det modsatte. Provsten mente, at det var den politiske agitation, som havde ødelagt forholdet mellem præsterne og menighederne. Nielsen svarer: De 77 præster var dog vel ikke agitatorer. Selv vilde folk fik religionsundervisning i modersmålet. – Bladt støttede: Det

var en hjertesag, som kunne blive til hjertesorg. Provsten: Ingen vil befolkningens modersmål i skole og kirke til livs. Hvad kirkesproget angår, var forholdene jo endnu som i 1848. Pastor Claussen, Dybbøl, var ikke enig med provsten. Menighedslivet ville være tjent med en opfyldelse af de 77 præsters andragende. Polakkerne havde fået deres bevilling. Det måtte også omsider ske i Nordslesvig. Men han ville bede Nielsen og fæller om ikke at tvinge andragendet igennem. Hansen glædede sig over pastor Claussens udtalelse. Det var nu engang ikke en politisk, men en hjertesag. Og derefter vedtoges andragendet.

I 1899 blev det atter en lang og livlig debat, også om de nye amtsbangegårdes spiritusbevilling og lærernes tyske tryk på hjemmene. Provsten stemplede igen det danske andragende som politisk. For præsterne gjaldt det kun om at vise troskab mod regeringen. Modstand var alligevel frugtesløs. Kaad undrede sig over, at de herrer præster i denne sag erklærede ikke at ville være med, hvor de dog ellers på prædikestolen gik ind for sandhed og ret. Han bad dem indstændigt om ikke at være afvisende. Provsten protesterede påny. Debatten fortsatte.

Pastor Christiansen, Tandslet, udtalte, at de to sprogtimer nok var berettigede, men dog ingen nødvendighed for kristendommens skyld. Nu lå der ikke religiøse, men politiske grunde bag. Hansen mente, at pastor Christiansens ord passede dårligt til formandens indledende bøn i dag, hvori vi opfordredes til at fremme alt, hvad der gavnedes Guds riges sag. Dertil var netop dette forslag skikket.

Pastor Müller, Nybøl, mente, at andragendet ikke bare havde en politisk side. Han ville stemme for det, selvom det måske var frugtesløst. Pastor Wassner, Nordborg, ville lægge lægmændene på sinde at lade deres børn deltage i de danske børnegudstjenester og bibellæsninger. »Men hvor var de herrer kirkeældste da?« Han ville afholde sig fra at stemme. Nielsen igen: I religiøse spørgsmål burde man ikke nøjes med, »hvad der kunne gå.« Pastor Claussen ville godt støtte pastor Wassner, »men betragtede i øvrigt sprogsagen som både ønskelig og gavnlig«. Nielsen gik fortsat ind for »en mere velsignet religionsundervisning« ved hjælp af de to sprogtimer. Hans sognepræst, Beuck, Hørup, udtalte hertil, at »han kendte Nielsen, som kun talte ud fra religiøse grunde«. Jastor Jepsen, Ullerup, kunne godt ønske de 2 timer, men det var en ren skolesag. Pastor Vogel, Lysabild, kendte børn, som trods manglende danskundervisning alligevel godt kunne følge med i gudstjenesten. Pastor Wernich, Oksbøl, mente som sin erfaring, at børnene svarede lige så godt nu som før 1888. De to timer var ingen påtrængende nødvendighed. For ham var sagen efter 1888 politisk. Pastor C. Matthiesen, Sønderborg, gik ind for forslaget. Hans erfaring var, at børnene nu stod tilbage. Pastor Lawaetz, Ulkebøl, fremførte: Andragendet er nødvendigt og berettiget. Der taltes dog dansk i hjemmene. Og

det var heller ikke håbløst. »Vorherre sidder jo dog endnu ved roret«. Det er småt med kristenlivet nu. Det blev nok bedre, om vi fik sprogtimerne. Der ville da også komme ro. Pastor Schmidt, Egen, ville stemme for forslaget, »men fralægge sig al beskyldning om, at han derved svigtede sin troskab mod sin kejser og konge. Den ville han holde og bevare til sin sidste stund«. Pastor Valentiner foreslog nu debattens afslutning, hvilket vedtoges.

Nielsen kom igen med andragendet på de følgende synoder og fik det vedtaget med stort flertal, nu også støttet af fhv. lærer Jakobsen, Broager, »ud fra erfaring i et langt arbejde i skolens tjeneste«. I 1903 besluttede præsterne på to nær ikke mere at deltage i diskussionen. Man var vel lidt øm ved at bekende kulør. I 1906 var pastor Mahler, Ullerup, personlig stemt for de to timer, men mente iøvrigt, »at Helligånden også kan bruge et fremmed sprog, når det gælder sjælenes frelse.« Det virker virkelig lidt tragikomisk, som præsterne snoede sig – som ål i fiskerposen.

I beretningen fra 1904 står der under afsnittet Sekterne: »I Sundewitt søger grundtvigianerne at drive propaganda og tilsyneladende ikke uden held, eftersom man hører, at der bygges en kirke i Stenderup. I fredens interesse måtte vi dybt beklage, hvis den grundtvigske frimenighed, der jo må siges at være fjendsk mod folkekirken, vandt fodfæste iblandt os.« Kaad og Hansen tog på synoden afstand fra bemærkningen »fjendsk« om frimenighedsbevægelsen. Provsten afviste dog, og Bade, Ullerup, støttede ham. Lærer Jakobsen mente, at bevægelsen ikke dreves frem af uvenlighed mod sognepræsten Müller i Nybøl. Provsten understregede forskellen mellem grundtvigianismen i Danmark og i Nordslesvig. Müller ønskede sit navn holdt uden for debatten, som derefter afsluttedes.

I 1907 fremførte Kaad spørgsmålet om tilladelse til dansk konfirmationsforberedelse for børn med tysk religionsundervisning og støttedes heri af præsterne Beuck og Mahler. Ophævelsen af anordningen mod frimenighederne foresloges i 1911 af pastor Hansen, Dybbøl, og vedtoges.

Jens Holdt

Kilder:

Synodeberetninger og protokoller, LA, Åbenrå. Pastor J. Hansens teser i pk: Forholdet mellem dansk og tysk 1876–1918, læg: Frimenigheden og tysk-danske modsætninger, 1911.

EN POLITISK KATTEHISTORIE I TO UDGAVER

Den politiske anekdote er et område, der hidtil har stået i skyggen af andre former for digtning, og Dansk Folkemindesamling tager nu initiativet til at få optegnet denne form for folkevid, mens tid er. Bengt Holbek lægger for med to variationer af den samme anekdote, der viser tilpasningen til de herskende politiske forhold.

I 1943 nedskrev Andreas Lorenzen for Dansk Folkemindesamling i Angel følgende politiske anekdote:

Goebbels mødte en dag en dreng på gaden. Drengen sang: »En, tve, dre, fer, fif, söjs, söben, unser Kat het Källings kregen, sieben an der Zahl – sechs davon sind Nazis, einer ist neutral«. Goebbels tænkte, det var noget for Adolf.

En ugestid derefter gik Goebbels atter på gaden, hvor han havde mødt den dreng, der sang om de syv kattekillinger, Adolf gik ved hans side. De ledte efter drengen, og de fandt ham. Goebbels sagde til ham: »Syng det, du sang forleden!« – Jo, det ville drengen nok, og så sang han: »En, tve, dre, fer, fif, söjs, söben, unser Kat het Källings kregen, sieben an der Zahl – einer davon ist Nazis, die andern sechs sind neutral«. – »Nej, det er fejl, sådan sang du ikke sidst«, sagde Goebbels. – »Det passer«, sagde drengen, »men siden da er der hengået ni døgn, og nu har de syv [?] kattekillinger fået øjnene op«.

En god og interessant historie, tænker man måske, den er som skabt til at beskrive befolkningens følelser over for nazismen ... men nej: det sidste er den i hvert fald ikke. I 1960 indsendte Johann Christiansen fra Hjerpsted følgende fortælling, som han havde hørt af en slægtning, der boede hos ham under afstemningen i 1920:

En dreng kom i begyndelsen af dette århundrede forbi en nybygning med tre nyfødte kattekillinger i en kurv. »Hvad har du i din kurv?« spurgte en murer ham. »Tre socialister«, svarede drengen.

Otte dage senere kom han igen med sin kurv med kattekillinger. Nu spurgte mureren ham: »Kommer du nu igen med dine tre socialister?« »Nej«, svarede drengen, »nu har de fået øjnene op, nu er der ingen socialister mere«.

At dette er samme historie i en kun svagt ændret form, er øjensynligt. Men hvad så? Historier af politisk art har Dansk Folkemindesamling kun få af, og denne synes der ikke i arkivet at være paralleller til. Det pirrer

nysgerrigheden, at vi foreløbig kun kender to opskrifter fra henholdsvis Nord- og Sydslesvig, den ene åbenbart oversat fra plattysk, den anden og ældre af dansk oprindelse. De fælles politiske sym- og antipatier har ikke haft vanskeligt ved at overvinde sprogskellet. Hvis vi nu havde nogle flere belæg på historien, kunne der måske opklares noget om dens oprindelse og tilpasning til forskellige politiske situationer.

Kender De derfor historien, beder vi Dem skrive den ned, som De kender den, også hvis den falder sammen med en af de to former, som er aftrykt ovenfor, og indsende den til *Dansk Folkemindesamling, Det kongelige Bibliotek, Christians Brygge 8, København K.*, helst med udførlige oplysninger om, hvor De har hørt den, hvornår og på hvilket sprog. Det er en selvfølge, at vi er lige så interesserede i tysksprogede som i dansksprogede tekster.

Vi benytter lejligheden til at gøre opmærksom på, at vi i det hele taget er interesserede i politiske anekdoter, lokale såvel som verdenspolitiske. Det er en stofgruppe, som hidtil har stået i skyggen af andre former for digtning.

BENGT HOLBEK

Killingevariation

Den første anekdote hørte undertegnede af en fransk jurist i Berlin i 1937 – dog i en lidt varieret udgave, idet der var 8 kattekillinger, som i første omgang alle var nationalsocialister og i anden omgang alle socialister. Denne udsættelse forekommer umiddelbart mere logisk – hvis der ellers kan tales om logik i denne forbindelse – end Andreas Lorenzens – der for øvrigt i 1938 fortalte mig sin version – dels fordi Hitler indtrådte i det daværende »Deutsche Arbeiterpartei«, senere NSDAP, som det 8. medlem (1919), og dels fordi han som bekendt kun anerkendte en 100 % tilslutning. Men der kommer forhåbentlig flere og sikkert ældre variationer frem.

I øvrigt kan fortælles fra denne Berlin-periode, at vi skandinaviske studerende, når vi drøftede politik, altid omtalte Hitler som Olsen, mens amerikanerne og englænderne kaldte ham Smith, egentlig synd for de to navne, men nogen forsigtighed var tilrådelig.

CHR. STENZ

På billedet, der ledsagede Olav Christensens artikel om Gammel Haderslev kirke i Sønderjysk Månedsskrifts januar-nummer, måtte vore læsere lede forgæves efter de »stumpelturer«, hvis »udstrækning og uformelighed ødelægger lyden og al hyggelighed«. Det skyldtes ikke en pludselig forandring af kirkens indre udsmykning, men at et fotografi fra den pulpitorløse Aller kirke ved en fejltagelse var sat ind. Vi beklager forvekslingen og skynder os at bringe det rette billede af Gammel Haderslev kirkes indre. (Kliché udlånt fra »Danmarks Kirker«)

En sønderjysk dreng

Fhv. lærer Hary N. J. Petersen afslutter sine erindringer om barndomstiden i Åbenrå før den første verdenskrig.

(afsluttet)

»Men foruden«, fortsatte bedstefar, »har jeg endnu en anden grund til ikke at deltage: prøjserne har tilranet sig vort land uden den mindste skygge af berettigelse. Undertrykkelse, skamløs behandling, bøder på grund af latterlige og barnagtige anklager og fængsler: det er disse prøjsiske bødlers daglige føde til det sønderjyske folk, og da taler man om, at vi har »pligter« over for det os påtvungne prøjsiske trælleåg? Meldepligter, mili-

tærpligter og mange andre? – Nej, det har jeg aldrig kunnet gå med til; at tale rent fra leveren ville kun skade mig og familien«.

Hvad skal jeg ellers endnu berette om min Åbenrå periode? Jeg kan huske de første automobiler, der begyndte at køre gennem byen, da jeg var en dreng på 7 eller 8 år. De lavede en helvedes larm, og så snart de skulle køre en smule op ad bakke, standsede de, og bilisten måtte stå af og dreje på håndsvinget, der stod frem af vognens forende. Når sådant et uhyre kørte gennem gaden, stod alle folk stille og så på det; nogle rystede på hovedet, og jeg hørte engang en mand sige til en anden: »Det er noget tarveligt og nytteløst legetøj. Det vil aldrig blive til noget virkelig dueligt og praktisk! Det vil aldrig kunne hamle op med en god ladvogn og et par kraftige heste«. Det var mange folks mening dengang, men i dette tilfælde har denne mening dog med tiden vist sig at være absolut forkert.

I en afsides krog ved fjordbredden havde vi drenge – dvs. Hans Hansen, Willy og jeg – opdaget en slags hule, og her kom vi undertiden sammen og fortalte hinanden røverhistorier, alt muligt sludder og vrøvl. Vi havde, ligesom andre drenge, vænnet os til at ryge pibe, en ganske let, gyldengul tobak, der kaldtes »shag«. Nogle drenge brugte en kridtpibe, men jeg havde en slags rodsnadde. Her i vor hule røg vi, og Willy havde endog en dag bragt en flaske snaps med, og han sagde: »Det er godt at vænne sig til lidt af det i vort råkolde klima!« Det var ganske vist almindelig kartoffelsnaps, men vi kaldte det for akvavit.

I Åbenrå forblev jeg, indtil jeg var omtrent 13 år gammel (1905). Omkring jul 1905 var faster Marie en kort tid hos morbror Gustav i Nienstedten, og vi fejrede jul sammen. Det må have omtrent på denne tid, at bedstefar blev syg. Han havde pådraget sig en meget slem forkølelse med begyndende lungebetændelse og måtte ofte holde sengen i længere tid. Faster måtte nu vie en stor del af sin tid til at pleje ham, og så sendte hun mig ned til Nienstedten til morbror Gustav. Min mor var jo allerede død i 1902. Hos morbror blev jeg så boende, og jeg har aldrig siden set bedstefar, thi i april 1907 døde han.

Faster var nu helt alene, og hun overvejede, om jeg ikke skulle komme tilbage til Åbenrå, men forskellige omstændigheder forhindrede det.

I 1908 giftede faster Marie sig med Wilhelm Bech, der på den tid var havnelods i Hamborg, og således kom hun til at bo i denne store havneby: i Talstrasse, kan jeg huske, hvor jeg ofte besøgte dem. Men to år efter døde hun pludseligt og blev begravet i Åbenrå, og det var til hendes begravelse, jeg har været i min fædreneby for sidste gang.

Hary N. J. Petersen.

«Hverdag og fest»

Fhv. konsulent Peter Frank, Åbenrå, har anmodet om optagelse af følgende indlæg:

»Historisk Samfund for Sønderjylland« har udgivet en bog »Hverdag og Fest, Vestslesvigske minder«, af Peder H. Smidt, Spandet.

Peder Smidt har oplevet og med interesse levet med i meget; der tages ofte stilling til de forhold, der skrives om. Bogen er hyggelig, som nordmændene siger, sine steder mere hyggelig og idyllisk, end selve tilværelsen var for mange. Der skildres et tidsafsnit, især den sidste prøjsertid og genforeningstiden samt tiden derefter. Et tidsafsnit, hvor begivenhederne sikkert står mindst lige så levende for mig som for bogens fortæller. Min glæde over genforeningen var stor og holdt sig trods megen modgang, og den er stadig i behold. Trods megen modgang følte jeg mig aldrig tiltrukket af de forskellige bevægelser. Da jeg læste minderne fra den nævnte tid, tænkte jeg: Er dette historie? Og dog, sådan må fortælleren have oplevet det. Men i beretningen er der noget, der ikke kan stå ene. Bogen gengiver enkeltmands oplevelser og giver for nogle afsnits vedkommende ikke udtryk for videre føling med andres skæbner. Midt på side 78 fortælles:

»Ved genforeningen 1920 havde jeg ikke alene heste- og kreaturstaldene fulde, men jeg havde endda – hvad jeg aldrig har haft hverken før eller senere – kreaturer sat ud i foder, dog kun nogle få stykker. Men derved kunne jeg få disse værdier omregnet til fuld værdi i danske kroner og kunne straks ved kronemøntens indførelse sælge nogle kreaturer og skaffe mig den nødvendige driftskapital uden at optage lån. Til trods for denne indstilling og disse dispositioner havde indtægterne gennem krigsårene været så rigelige, at jeg kunne udbetale hele min markgæld, hvoraf den væsentligste del var et 1. prioritetslån i kreditforeningen i Kiel på 35.000 mark; og jeg kunne begynde efter genforeningen med en gældfri ejendom. Er det ikke forståeligt, at jeg dengang og ikke mindre gennem kriseårene omkring 1930 og endnu i dag efter en menneskealders forløb, undrer mig over, at ikke flere disponerede på samme måde.«

Hver tid har sit blinde øje; det har hvert menneske måske også. Det er mig uforståeligt, at den tid kan skildres, uden at der nævnes noget om alle de mange, der slet ikke havde muligheder for at fylde staldene.

Krigen 1914–18 satte store skel mellem dem, der kunne blive hjemme, og dem, der var med i krigen. Fortælleren kunne blive hjemme og passe sin gård; det var der også andre, der kunne af forskellige grunde; man kunne f. eks. søge om at komme hjem, når man erklæredes for uundværlig, selv i den værnepligtige alder. Og så var der dem, der var fyldt 45 år før krigens udbrud. Af disse var der mange, der i hele krigstiden kunne passe deres bedrift, uden at alderen trykkede dem. Alle de her nævnte tjente i almindelighed penge under krigen, selvfulgelig undtagen dem, der hengav sig til vilde spekulationer, men det var dog undtagelser. Det var folk af den førstnævnte kategori, der gav tonen an over for sønderjyske

økonomiske forhold, især over for landbruget. De, der var medtaget af krigen, både legemligt og sjæleligt, var ikke særlig meget værd i de første år efter krigen.

Direktør P. A. Callø skriver i Jyllandsposten 5. 12. 1935:

De forandringer, der er sket i Sønderjyllands fysiognomi siden genforeningen, kan vi som danske godt være bekendt. Vor erindring er optimistisk, d. v. s. tilbøjelig til at dvæle ved de behagelige minder, f. eks. om den økonomiske opgang før krigen. Men hvem kan huske, hvorledes det så ud hernede i 1919? Vore landeveje lignede mest af alt et kraterlandskab. Vore jernbaner, både skinner, svelle og rullende materiel, var så medtagne, at det næsten var livsfarligt at køre med toget. Vore huse, vore redskaber, vort tøj, alt var forslidt og forsømt.

En sådan landsdel var det, Danmark overtog i 1920. Og ikke alene de ydre forhold var prægede af forfald. Også befolkningens psyke havde taget skade. Allerede fremmedherredømmet havde givet vor indstilling en ensidig retning, og krigen gjorde megen fortræd. Den arv af sorg og savn og sløvhed og vildskab, som den har efterladt i vore sind, har tillige med bitterheden over marktabet og anden modgang efter genforeningen skabt den særlige sønderjyske mentalitet, som har givet sig så drastiske udslag under bevægelserne.

Denne hårdt prøvede befolkning følte det i dobbelt forstand som en lykke at komme hjem. Den fortjente at få det lidt godt og trængte til at få sine sår lægt. Men længe varede det ikke, inden bekymringerne atter bankede på mange sønderjyders dør og fortyndede genforeningsglæden. Den belastningsprøve, det sønderjyske landbrug i den følgende tid kom ud for, var så hård, at det brast for mange.«

Ja, sådan skrev Callø i 1935, og hans skildring er ikke overdreven. Men der sad en del, der havde tjent penge, og de forstod det for sent.

Her et eksempel på, hvad krigen betød for en af dem, der var med i hele krigen. Hans Smidt skriver i bogen »På vej til Danmark«:

»Da jeg i 1914 rejste ud til krigen, var der på gården 40 stykker kvæg og 70 svin, da jeg kom hjem, var der 6 køer, 5 stykker ungkvæg og kalve og 1 – siger og skriver eet – svin. Under disse omstændigheder var det ikke med begejstring, at jeg kort efter at være vendt hjem modtog meddelelse om, at jeg – som andre – skulle aflevere et stykke voksent kvæg tilmed til en lille maksimalpris.«

Der var ingen muligheder for Hans Smidts kone for at holde besætningen bedre ved lige under krigen. Der var andre ejendomme, hvor det så værre ud. Dertil kom, at de, der var hjemme under krigen, fik mere kunstgødning og andet, fordi de lettere kunne erhverve det end krigskonerne. Det vil sige, at både mark og stald i almindelighed led meget mere, hvor manden var i krig, end hvor manden var hjemme. Der er kun få koner, der er gode til at handle med kreaturer og heste, og endnu færre forstår at tilrettelægge et sædskifte, så jorden ikke udpines. Også bygningernes vedligeholdelse var ringere, hvor manden var borte.

Den store part af dem, der kom hjem fra krigen, var ikke i stand til at fylde staldene med heste og kreaturer. Mange måtte til små priser sælge af den forringede og formindskede besætning for at skaffe sig de nødvendige kontanter til det daglige forbrug. De månedlige mejeripenge forslog ikke

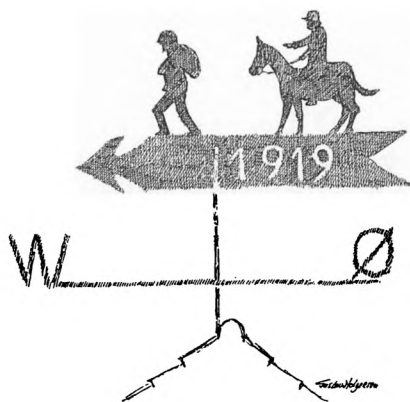
meget. I regnskabsåret 1913 blev der til Øster Lindet mejeri leveret 5.406.922 pund mælk og udbetalt 259.341,64 mark. I 1919 blev der leveret 884.285 pund mælk og udbetalt 143.621,39 mark. Gennemsnitsprisen var i 1913 1,29 og i 1919 4,57 mark pr. pund smør. Hvordan skulle alle de mænd, der kom hjem fra krigen 1918 og 1919 få råd til at fylde stalde? De kreaturer, der manglede i de halvtomme stalde, stod i de overfyldte stalde eller eksisterede overhovedet ikke. De, der stod i de overfyldte stalde, var det ikke særlig let at få fat på; mange af dem kunne ikke købes, uden at der betaltes i kroner. Der opstod ikke så lidt kronegæld på denne måde. En ret almindelig regel var, at der ved handler skulle betales i kroner pr. 1. oktober 1920.

1913 var der i Sønderjylland 254,244 stykker hornkvæg. 1920 var der i Sønderjylland 218,000 stykker hornkvæg. Tallene fra 1918 og 1919 er ikke opgivet, men der er ingen tvivl om, at der var færre end i 1920.

Bogens fortæller skildrer et tilfælde, hvor der tjentes penge under krigen, og synes ikke at have forstået, at der var andre, der tabte stort. Haderslev vesteregner og her igen egnene omkring Rødding, Gram og Bovlund angives af Marten R. Poulsen som de hårdest ramte af gældskriserne efter kronens pariføring 1926 og krisen i 30'erne. Blandt de sogne, der var hårdest ramt, nævnes bl. a. Øster Lindet, og her er jeg ikke uden kendskab til forholdene, idet jeg var med til vurdering til ejendomsskyld og til kreditforeningen. Når vi nu holder os til sognets sydlige del, der var den hårdest ramte del, så kan vi ikke komme udenom, at der her var forholdsvis mange unge landmænd, der havde overtaget ejendom de sidste år før krigen, ja nogle samme år, som krigen brød ud, og hvor forældrene ikke var i stand til at afløse sønnen, da denne drog i krig. Konerne stod da ene. Desuden mistede egnen fremtrædende mænd under krigen, som savnedes hårdt, da vanskelighederne bankede på. Ja, var vi ikke midt i vanskelighederne, længe før krigen sluttede? Den lykkerus, der fulgte med de glædelige udsigter til genforeningen med Danmark, overskyggede vanskelighederne, så de ikke følte så tunge og slet ikke sås af mange. Fortrøstningen til, at alt nok skulle ordne sig, så snart genforeningen kom, var stor. Men genforeningen trak ud, og vanskelighederne øgedes for mange. I den lange ventetid håndhævedes tvangsafleveringer fra tysk side for at få så meget ud af landsdelen som muligt. Samtidig blev der vist tilbageholdenhed med levering af kul og andre varer, som vi ikke havde i landsdelen. Her måtte Danmark træde hjælpende til. Omsider greb de allierede magter ind, men lovligt sent.

Hvis jeg fortalte om mine egne forhold i de vanskelige år under og efter krigen, giver det et helt andet billede af forholdene end det, man får gennem bogen »Hverdag og Fest«, men det bliver for lang en historie, som jeg derfor først indfører i mine livserindringer.

Peter Frank.

Martin Nielsen i Jels Troldkær boede under den første verdenskrig kun et stenkast fra grænsen. Alle, der kunne komme af sted med det, smuglede dengang, men Martin Nielsen, der var blevet kasseret som soldat på grund af et dårligt ben, brugte sine ben fuldt så godt som andre. Nat efter nat gik han med en sæk smuglervarer over grænsen, og da krigen var slut, kunne han bygge sig en ny gård for fortjenesten. Og så blev der endda råd til en vejrbane, som kunne forkynde for alle forbifarende folk, hvorledes rigdommen var kommet til huse. (Ill. fra »Midt i nutids virke«)

Bog anmeldelse

»Midt i nutids virke«. Lokalhistoriske artikler fra Jels, Oksenvad og Øster Lindet. Udgivet af Jels borger- og håndværkerforening og Jels turistforening. 15,- kr., 94 sider.

De gode veje, især omkørselsvejene, bevirker, at man altfor let farer forbi de små byers små seværdigheder. Kunne en og anden lade sig friste af bogen »Midt i nutids virke« til at standse op i de tre nabosogne midt i Sønderjylland, ville vedkommende ikke fortryde det, om man skal tro bogens forfattere. Og så ville udgiverens hensigt antagelig være opnået. Til dels i alle fald. For det næsten omgående udsolgte førsteoplæg på tusinde eksemplarer vækker en vag mistanke om, at de gode borgere i Jels med omegn først og fremmest har lavet den bog til glæde for sig selv. Men andet oplæg til fornøjelse for videre kredse er akkurat udkommet.

Bogen giver ikke en systematisk fremstilling af hele egnens historie, men en række letlæste småartikler om folk og fæ gennem mange hundrede år. Museumsinspektør Hans Neumann lægger for med en saglig artikel om storstensgrave og udgravninger, der frister til

besøg både på fundstederne og på amtsmuseet i Haderslev, hvor fundene opbevares – hvem vidste, at museets vægtigste bronzesværd er fra Jels? De mange gravhøje, der ligger i den sydlige del af området, fortæller en gammel historie om fortids virke, og på de næste sider skriver lærer Andreas Michaelssen om de veje, befolkningen i tidernes løb er vandret og kørt ad. Pastor Aksel Poulsen giver en udførlig beskrivelse af kirkerne, mens lærer Poul Hviid, som har en ikke ringe del af æren for bogens tilblivelse, behandler godtfolks boliger. Også befolkningen og naturen er tilgodeset i flere kapitler.

Hist og her findes overlapninger, som burde være undgået ved en strammere redaktion af stoffet, men dette må opvejes af Gustav Holgersens tegninger, især de måske lidt arkitektpåvirkede hustegninger, hvis lette streg virker godt. Der er mange tegninger, og de er nummererede – tallene viser hen til kortet foran i bogen, hvor motivets nuværende eller tidligere placering er markeret. Det er en god ide. Og de mange tegninger har ikke fordyret bogen, idet man meget snedigt har solgt originalerne til indkøbspris til interesserede lokale liebhavere – på den måde er alle parter blevet glade. *ibs.*

**Andels-
Svineslagteriet
i Kolding**

Grundlagt 1888

**Grænselandets liv
grænselandets sang**

møder De i

Ajdske Tidende

Syd- og Sønderjyllands store blad

**Haslev
GYMNASIUM**

Kostskole for drenge

6. og 7. hovedskoleklasse,
realafdeling og gymnasium.

Alle oplysninger ved henv. til
Peter Kæstel, rektor, Haslev

HADERSLEV BANK

AKTIESELSKAB

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, spirituosa, køkkenud-
styr, trikotage, herreekvipering

**Besøg
landsdelens
museer**

Strik til hele familien

... men husk det skal være

mølægte

**Sønderborg
GARN**

OUGAARDS

Boghandel

Vi har altid det bedste af den nye
og den ældre litteratur
på hylderne

Haderslev - tlf. 2 25 71

BOGTRYK . OFFSET . BOGBIND

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8, Tønder tlf. 2 15 50

Ladelund

Landbrugs og Mælkeriskole

Brørup station

**Sønderjyllands
Kreditforening**

Haderslev

**Sønderjysk
Tæppefabrik**

A. R. Kjerby A-S
Højer

Graasten Bank $\frac{1}{5}$

Kontortid 9-12, 2-4, lørdag 9-12

GRAASTEN

$\frac{1}{5}$ Sønderjysk Frøforsyning

Frøavl & Frøhandel

Aabenraa

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Hejmdal's

BOGTRYKKERI

AABENRAA TLF. (046) 2 31 32

**Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn**

HORSENS HAVN

- *Mange moderne stykgodskraner*
- *7,00 m vanddybde*
- *Havnen kan besejles dag og nat*
- *Store arealer ved kaj og jernbanespor ledige til udleje*

Windfeld-Hansens

Bomuldsspinderi A/S

VEJLE

Paasch & Larsen, Petersen

Aktieselskab

Horsens - Telefoner: 207 - 807 - 808

Støt

vore

annoncører

Tønder Landmandsbank A/S

Kontorer i Tønder - Skærbæk - Ballum - Brede - Brøns - Bylderup Bov
Frifelt - Højer - Tinglev - Visby

Morso Støbegods

Aktieselskabet

N. A. Christensen & Co.

Kongelig Hofleverandør

NYKØBING MORS

GRAM

KØLEANLÆG

BRØDRENE GRAM A/S · VOJENS

Sønderjysk Månedsskrifts adresse: H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Redaktørernes adresser: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder. Viceskoleinspektør Chr. Stenz, Tøndervej 173, Åbenrå. Cand. polit. Inger Bjørn Svensson, H. P. Hanssensvej 9, Haderslev. Tryk: Th. Laursens Bogtrykkeri, Tønder.